

גיא פרל ורן ברקאי

מדוע לא היו להן פנים

מבט יונגיאני-נוימניאני על ציורי מערות ופסלונים
מהתקופה הפלאוליתית המאוחרת

אַדְרָא

סדרת דעת תבונות

**העורך הראשי:
פרופ' אבי אלקיים**

**חברי המערכת:
המשוררת מיתר מורן
פרופ' עודד מימון
ד"ר שועי רז**

גיא פרל ורן ברקאי

מדוע לא היו להן פנים

מבט יונגיאני-נוימניאני על ציורי

מערות ופסלונים מהתקופה

הפלאוליתית המאוחרת

הוצאת אֶדְרָא

Guy Perel and Ran Barkai
Why Do They Have No Faces?
A Jungian-Neumannian Perspective
on Upper Paleolithic Cave Art and Figurines

הספר יצא לאור בשיתוף עם:

מכון ישראלי לפסיכולוגיה יונגיאנית ע"ש אריך נוימן
The Israeli Institute for Jungian Psychology
in honor of Erich Neumann

מסת"ב: 978-965-7773-87-1 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אֶדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני,
אופטי, מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתינתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ה – 2025

© Copyright 2025 by Idra Publishing

Idra Press <IdraPublisher@gmail.com>

idra.org.il

סידור, עימוד והדפסה:

א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

תודה למכון הישראלי לפסיכולוגיה יונגיאנית ע"ש אריך
נוימן, ולפקולטה למדעי הרוח, בית הספר למדעי היהדות
וארכיאולוגיה ומרכז קורת באוניברסיטת תל אביב על
תמיכתם הנדיבה לפרסומו של ספר זה.

תודה לפרופ' תמר קרון על קריאתה הקשובה את כתב
היד ועל הערותיה המאירות.

תודה למור קדישזון על הייעוץ בעריכה ועל התוספות
הייחודיות שהביאה עמה.

תודה למועתז שלאעטה על שפתח בפנינו מרחבים בשדה
ובזמן ועל אבני היד הנפלאות שמצא.

תודה לבנות ובני משפחתנו, על הסבלנות שגילו בימים
הרבים בהן רוחנו נדדה מן הבית אל מעמקי המערות.

ולבסוף, תודה מעומק ליבנו ליוצרות וליוצרים הגדולים,
מרפאי העולם מאז ומעולם, שהניחו עבורנו את יסודות
היכולת לחלום ולכתוב את הספר הזה.

לא נחַדֵּל לַחֲקֹר
וְאַחֲרֶיהָ שֶׁל כָּל חֲקִירָתֵנוּ
תִּהְיֶה לְרֹגַע לְחִגִּיעַ אֶל הַמָּקוֹם שֶׁבוּ הִתְחַלֵּנוּ
וְלִדְעוֹת אֶת הַמָּקוֹם בַּפֶּעַם הָרִאשׁוֹנָה.
מִבַּעַד לְשַׁעַר הַלֹּא־נוֹדָע, הַזְכוּר,
כִּאֲשֶׁר שְׁאֵרִית הָעֵפֶר שְׁנוֹתָר לְגִלוֹת
הִיא זֹאת שֶׁהִיְתָה הָרִאשִׁית.

ת.ס אליוט, ארבעה קוורטטים

תוכן העניינים

10.....	רשימת תצלומים
11.....	מבוא
15.....	ציורי מערות
28.....	ארכאולוגיה ותודעה
31.....	פסיכולוגיה אנליטית על קצה אבן יד
34.....	שימוש בדימויים והתפתחות התודעה
38.....	מציאות הנפש
43.....	ניצנים מוקדמים
73.....	גגועים לפרה-היסטוריה?
	מקוסמולוגיה ואונטולוגיה להיעלמות החיות
82.....	הגדולות (ובחזרה)
88.....	משברי הרעב
99.....	הפרידה מן העולם
109.....	אמן או שמאן?
	נכנסו למערה ואמרו בליבם – יצירתיות אמנותית
122.....	וציורי מערות
134.....	אז מדוע לא היו להן פנים?
142.....	סוף דבר (?)
145.....	רשימת מקורות

רשימת תצלומים

- 57..... אבן יד מתקופת הפלאולית התחתון
- 57..... אבן יד מתקופת הפלאולית התחתון
- 58..... Lascaux. סצנת השמאן והביזון ממערת
- 58..... Hohlenstein-Stadel. פסלון איש האריה ממערת
- 59..... Chauvet. סצנת האשה־ביזון ממערת
- פסלון אשה חסרת ראש עשוי משנהב ממותה.
- 60..... Hohle fels. מערת
- 61... Vogelherd. פסלון ממותה עשוי משנהב ממותה. מערת
- 61..... Rouffignac. חריטה של ממותה על קירות מערת
- פסלון של ציפור עשוי משנהב ממותה.
- 62..... Hohle Fels. מערת
- 62... Vogelherd. פסלון של סוס עשוי משנהב ממותה. מערת
- 63..... Willendorf. פסלון ונוס מ־
- 64..... Bruniquel. תכנית מערת
- 65..... Bruniquel. מעגלי הנטיפים במערת
- 66..... Chauvet. קרנפים ובעלי חיים נוספים, מערת
- 66..... Chauvet. טביעת כף יד על קירות מערת
- 67..... קסם. מיקום עצם כנף הברבור שנמצאה במערת
- 67..... סימני חיתוך לצורך הסרת הנוצות מכנף ברבור
- 68..... מבט מתוך מערת חילזון תחתית אל עבר נחל חילזון.
- 69..... קבורת האשה ממערת חילזון
- מגוון בעלי חיים שחלקיהם הוטמנו בקבורת האשה
- 70..... במערת חילזון
- 71..... Constantin Brancusi, Fish, 1930
- 72..... Constantin Brancusi, Bird in Space, 1928

מבוא

הקשר בין ארכאולוגיה, תחום ידע שעניינו שחזור והבנת תולדות האדם בהתבסס על ממצאים העולים מן האדמה לבין הפסיכואנליזה, תחום ידע שעניינו הבנת נפש האדם על הכוחות הפועלים בה – אינו מובן מאליו. בכל זאת, קשר זה עומד בבסיסו של חיבור זה שנולד כתוצאה מן המפגש בין שני מחבריו, שאף נסיבותיו אינן מובנות מאליהן. בשנת 2019 פרסם גיא ספר שירים בשם 'מערה' (לוקוס, 2019) שחלק נרחב ממנו מוקדש לפואמה בשם זה. 'מערה' הוא דיאלוג פואטי ארוך בין המשורר לבין אחד מבני האדם הקדומים שנכנסו לפני כ-35,000 שנים למערת שוֹבָה (Chauvet)¹ שבצרפת של ימינו, כדי לצייר על קירותיה. בדיוק בתקופה זו השתעשע רן במחשבות ראשוניות על אודות משמעותן של מערות עבור בני אדם קדומים ומקומם של ציורי המערות בתודעה האנושית הקדומה. בעקבות קריאת הפואמה פנה רן אל גיא במייל שבו הציע לו שיתוף פעולה בין ארכאולוג למשורר ואנליטיקאי, שיתוף פעולה שמטרתו לנסות להבין מזווית נוספת את ציורי המערות. המייל הזה הוביל להתכתבות מסועפת, שיתופי פעולה שונים ואף

1 מערת שובה – מערה שנתגלתה בשנת 1994 בדרום צרפת, ועל קירותיה מבחר גדול ונדיר באיכותו של ציורים שגילם בין 37,000 שנים לבין כ-30,000 שנים. נחשבת לאחד מאתרי ציורי המערות הפרה-היסטוריים החשובים בעולם.

חברות, שבסופו של דבר הולידה חיבור זה. מה חיפש המשורר והאנליטיקאי במערה? ומה חיפש הארכאולוג אצל המשורר? דומה ששניהם ביקשו להבין משהו על אודות התודעה האנושית, שהצוירים מהווים ביטוי ייחודי שלה ואבן דרך בהתפתחותה.

עדות לזיקה העמוקה שבין התאוריה היונגיאנית לבין הארכאולוגיה של הפרה־היסטוריה ניתן לראות בחלום מוקדם של לא אחר מאשר ק. ג. יונג עצמו (יונג, 1993). כך מתחיל החלום: "הייתי בבית שקודם לכן לא הכרתי אותו. בית בן שתי קומות. היה זה 'הבית שלי'.² מצאתי את עצמי בקומה העליונה, במקום היה מין סלון מרוהט ריהוט עתיק ועדין בסגנון רוקוקו" (שם, עמ' 154). בחלומי, סוקר יונג את הקומה העליונה, הוא ממשיך וסוקר גם את הקומה התחתונה ומבין שהיא מימי הביניים. בשלב זה מבין יונג שהוא חייב לחקור את הבית כולו, יורד אל המרתף ומגלה כי הוא נבנה בתקופה הרומית. על גבי אחת ממרצפות האבן של המרתף הוא מבחין בטבעת וכך מסתיים החלום:

כשמשכתי בטבעת, התרוממה האבן ושוב ראיתי גרם מדרגות צר בנוי מאבנים שהוביל למטה למעמקים. הוספתי לרדת ונכנסתי למערה נמוכה חצובה בסלע. הרצפה הייתה מכוסה שכבת אבק, ובאבק היו מפוזרים שברי כלים ועצמות, שנראו כשרידי תרבות פרימיטיבית. גיליתי שני שלדי אדם עתיקים מאוד, הם היו במצב התפוררות. התעוררתי (שם, עמ' 155).

2 המירכאות בהן נתונות המילים 'הבית שלי' נועדו, לתפיסתנו, לסמן כי המדובר במרחב הנפשי, ולא בבית הקונקרטי שבו הוא מתגורר. מסיבה זו יונג אינו מכיר את "הבית שלו".

אם כן, החלום מציג בפני יונג מעין תל ארכאולוגי המייצג שכבות נפשיות מתקופות הולכות ומתרחקות. השכבה הראשונה מתוארכת לתקופת ילדותו, השנייה לכמה דורות לפניו, השלישית לערש התרבות בה הוא חי והרביעית – לערש המין האנושי. בהתייחסות מאוחרת לחלום זה מספר יונג כי היה לו מקום בהבנה שהלכה ונבטה בו באותן שנים כי בלא-מודע האנושי קיימת גם שכבה לא אישית, שמקורה קדמון. ברבות הימים כינה שכבה זו 'הלא-מודע הקולקטיבי' ועוד יורחב לגביה בהמשך הספר. מאז נחלם אותו "חלום ארכאולוגי", עולמות המחקר הארכאולוגי, המיתולוגי וההיסטורי הפכו להיות חלק בלתי-נפרד ממתודולוגיית המחקר של יונג וממשיכי דרכו להיכרות עם שכבות העומק של נפש האדם. תחושותינו והבנותינו קרובות לאלו של יונג הצעיר – הפרה-היסטוריה מחכה לנו בתוכנו ולכן, במעמקי החפירות באתרים פרה-היסטוריים אנו פוגשים, בסופו של דבר, את עצמנו.

ספר זה נכתב כפי שמסתתים 'אבן יד'³ – אבן אחת מסתתת ומשחזרה אבן אחרת, עד שהיא הופכת הן לכלי עבודה בעל חשיבות קיומית ראשונה במעלה והן לגורם המחבר בין האדם לעולם. פעם אחזנו את הארכאולוגיה ביד ימיננו וסיתתנו באמצעותה את התאוריה האנליטית, ופעם אחרת אחזנו את התאוריה האנליטית וסיתתנו באמצעותה את הארכאולוגיה. על מנת לסתת אבן יד היה על בני האדם הקדומים ליישם את כל מה שלמדו והתנסו בו במהלך חייהם, שילוב בין מיומנויות מעשיות

3 אבן יד (HANDAXE) הוא כלי אבן מסותת על פי רוב בצורת טיפה או שקד, שיוצר על ידי בני אדם קדומים המכונים בספרות 'הומו ארקטוס' במשך כשני מיליון שנים באפריקה, אסיה ואירופה. הרחבה בנושא בהמשך (תצלומים בעמ' 57).

ליחסים עמוקים ומשמעותיים עם העולם. גם אנחנו, כל אחד מכיוונו הוא, גייסנו את כל מה שלמדנו עד כה, את אהבתנו העמוקה לנושאים בהם אנו עוסקים ואת השאיפה לפרוץ גבולות ולהרחיב את הבנתנו בתולדות תודעת האדם. אנו מקווים שיצרנו כלי חדש שיש ביכולתו להציע מבט אינטגרטיבי על ציורי מערות ופסלונים מהתקופה הפלאוליתית המאוחרת. ראשית שאלנו – מדוע ציירו במערות? מדוע התפרצה התופעה לפני כ־40,000 שנים ודעכה מקץ כ־15,000 שנים? מדוע כל זה התרחש דווקא במערב אירופה בעוצמה מרשימה כל כך? על בסיס השערותינו, התכנסנו לשאלות ממוקדות עוד יותר – מדוע נעדרים כמעט לחלוטין ייצוגים אנושיים מקירות המערות? מדוע שכיחות יותר דמויות היברידיות המהוות שילוב של חיות ובני אדם? מדוע לצלמיות אנושיות רבות לא היו פנים?